

УДК 316.62:35.081(477)

С. Сибіряков

ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У ФОРМУВАННІ КОНСОЛІДОВАНОЇ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто громадянську культуру державних службовців в Україні. Здійснено порівняльний аналіз розвитку демократії в Україні та інших країнах.

Ключові слова: демократія, громадянська культура, державний службовець, суспільство.

Процес формування громадянського суспільства в Україні здійснюється шляхом подолання тоталітаризму, відновлення та розвитку демократичних традицій громадянського життя. Україну, як і інші постсоціалістичні країни, характеризує те, що громадянське суспільство набуває розвитку не на основі самоорганізаційних механізмів (знизу), а певною мірою з обмеженням “ініціюється” державою “зверху”.

Це зумовлює підвищення ролі та значення громадянської культури державних службовців, впливу її цінностей на процес трансформації суспільних відносин на сучасному етапі розвитку демократії в Україні.

Згідно з визначенням американського професора соціальних наук Йельського університету Х. Лінца і президента Центрально-Європейського університету А. Степана, консолідована демократія – це “політичний режим, при якому демократія як складна система інститутів, правил, а також зразків стимулів і гальмувань є “єдино визнаним типом гри” [1]. Українським дослідником Н. Латигіної проаналізовано узагальнену модель демократії та виділено чотири основних типи структурних передумов демократизації: по-перше, знаходження національної єдності та відповідної ідентичності; по-друге, досягнення відносно високого рівня економічного розвитку; по-третє, розповсюдження культурних норм і цінностей, які передбачають визнання демократичних принципів, довіру до ключових політичних інститутів, міжособистісну довіру, почуття громадянського обов’язку тощо; по-четверте, наявність ефективної держави і дієвого державного апарату [2].

Серед авторитетних міжнародних організацій, які займаються оцінкою демократичних процесів у світі та підготовкою відповідних рейтингів, доцільно відзначити такі: “Freedom House” (“Дім Свободи” – організація, яка складає міжнародні рейтинги за рівнем демократичних свобод, свободи ЗМІ тощо); “Transparency International” (міжнародна організація з боротьби з корупцією, яка складає щорічні рейтинги рівня корупції в усіх країнах світу); “Репортери без кордонів” (міжнародна організація по захисту прав журналістів і свободи слова); “Bertelsmann Stiftung” (німецький фонд “Бертельсманн”, який складає рейтинги за рівнем розвитку демократії в країнах із перехідною економікою); “Polity IV” (міжнародна організація, яка складає рейтинг демократичності політичних режимів у світі) та інші.

Особливий інтерес для детальніших досліджень становлять результати рейтингів “Nations in Transit” (“Країни перехідного періоду”), що одержані внаслідок аналізу рівня демократизації 29 країн Східної Європи та колишнього СРСР, а також “Freedom in the World” (“Свобода у світі”), що одержані “Freedom House”. Власне на

цих результатах і базуються на політичних заявах про успіхи України на шляху до демократизації у порівнянні з рештою країн СНД.

“Nations in Transit – 2007”: Україна, маючи рейтинг 4,25 за шкалою від 7 (сталий авторитарний режим) до 1 (сталий демократичний режим), дійсно випереджає решту країн-членів СНД. За типом політичного режиму країни СНД розподілені в рейтингу наступним чином (табл. 1):

Таблиця 1

Країни з перехідним типом правління або змішані режими (4,00 – 4,99)

Країна	Показники
Україна	4,25
Грузія	4,68
Молдова	4,96

Отже, за напрямками внутрішньополітичних перетворень на пострадянському просторі в окрему групу можна виділити Україну, Грузію та Молдову, які обрали прозахідний вектор розвитку, що передбачає здійснення демократичних реформ.

До другої групи належать країни, що орієнтовані на зближення з Росією та переважно євразійський вектор співробітництва – це країни Центральної Азії (крім авторитарного Туркменістану відомого своїм ізоляціонізмом), Беларусь та Вірменія. Азербайджан намагається підтримувати рівновіддалені відносини як із РФ, так і з країнами Заходу, однак політичний режим країни дедалі набуває рис авторитаризму. Якщо проаналізувати динаміку розвитку демократичних інститутів на пострадянському просторі відповідно до рейтингу “Nations in Transit” протягом 2000 – 2007 рр., то можна виділити такі тенденції:

1. За рейтингом демократичного розвитку в Україні спостерігається позитивна динаміка із деякими незначними коливаннями. Так, у 2000 р. рейтинг України становив 4,63. Починаючи з 2005 р. спостерігається особливо відчутний прогрес (показник покращується від 4,88 у 2004 р. до 4,50 у 2005 р. та 4,21 у 2006 р.).

2. У зазначений період відбуваються хвилеподібні коливання рейтингу Грузії та Молдови, які до 2003 р. випереджали Україну за рівнем демократичного розвитку, а з 2005 р. займають 2 (Грузія) та 3 (Молдова) місця серед країн СНД. Загалом, у порівнянні з 2000 р., рейтинги обох країн погіршилися приблизно на 0,5 пункта.

3. Решта країн-учасниць СНД протягом 2000 – 2007 рр. демонструють негативну динаміку демократичного розвитку (з певними незначними коливаннями) та віднесені до напівавторитарних та авторитарних режимів. До того ж, протягом вказаного періоду Росія та Вірменія поступово перейшли з категорії країн зі “змішаним режимом” до напівавторитарних. До авторитарних Беларусі, Узбекистану та Туркменістану, починаючи з 2003 р., приєднався Казахстан, а в 2007 р. – Азербайджан [3].

У рейтингу також наявні такі типи режимів, як сталі демократії (1,00 – 2,99) і напівдемократії (3,00 – 3,99), однак жодну з країн СНД до них не віднесено. Відповідно до наведених показників, основними досягненнями України можна вважати розвиток таких демократичних інститутів, як громадянське суспільство, свобода слова та виборчий процес. До того ж, показники розвитку громадянського суспільства та незалежності ЗМІ демонструють сталу позитивну динаміку з істотним покращенням у порівнянні з 2000 р., у той час як показник демократичності виборчого процесу зазнає істотних коливань та починаючи з 2005 р. поступово покращується. Водночас у боротьбі з корупцією Україна так і не досягла помітних

успіхів. Зокрема, серед країн СНД її випереджає Грузія (з показником 5,0), такий самий показник, як в Україні – 5,75, має Вірменія, яка віднесена до напівавторитарних режимів. Не можна вважати успішною й динаміку показника незалежності судової гілки влади, який, хоч і зазнавав деяких коливань на +/-0,25 пункта, у 2007 р. повернувся до свого початкового значення у 2000 р. – 4,50. Рівень демократичного врядування на національному та місцевому рівнях вимірювався до 2005 р. як єдиний показник “врядування”, однак його значення, яке у 2000 р. дорівнювало 4,75, у 2007 р. на національному рівні не покращилось, а на рівні місцевого врядування навіть погіршилось.

Доповідь “Freedom House: Nations in Transit – 2008” [4] підсумувала п’ятирічні спостереження за 29 країнами Східної і Центральної Європи, Балкан і СНД.

На думку експертів “Freedom House”, нафта і газ стали для Росії, Казахстану і Азербайджану справжнім прокляттям: надприбутки негативно вплинули на демократичні режими, що не стали міцнішими, і в результаті призвели до експериментів із авторитарним капіталізмом. На тлі відносних “нових демократій”, що успішно вирішують свої проблеми, “Freedom House” відзначає посилення авторитарних тенденцій у колишніх республіках СРСР (виняток – прибалтійські країни і Україна), а також “дрейф” Росії та її сусідів геть від цінностей, що розділяються західноєвропейським суспільствами. Експерти назвали Росію “провідною антидемократичною силою” у “пострадянському авторитарному блоці”. На їх думку, в Росії сформувався “залізний трикутник”: державна влада, розділи промислових корпорацій і спецслужби. Дії “трикутника” і призводять до придушення політичної опозиції, залежності судів, деградації виборчого процесу і скорочення простору публічної критики. Що стосується зовнішньої політики, то високі ціни на нафту та газ дають змогу Росії не помічати критику в свою адресу та будувати відносини з сусідніми країнами з позиції сили, а також гальмувати діяльність таких міжнародних інститутів, як, наприклад Організація безпеки співробітництва Європи.

“Freedom in the World – 2008”: за іншим рейтингом “Freedom House”, який проводиться за двома критеріями: політичні права та громадянські свободи, Україна єдина серед країн СНД була віднесена до “вільних” країн. За шкалою вимірювання від 7 (найнижчий рівень свободи) до 1 (найвищий рівень свободи) вона отримала оцінку “3” за рівнем дотримання політичних прав та “2” – за рівнем громадянських свобод. Статус “вільної” Україна отримала ще у 2006 р., однак її середній бал “2,5” з цього часу так і не покращився. Серед “частково вільних” країн найкращий результат на пострадянському просторі продемонструвала Молдова з оцінками “3” за рівнем дотримання політичних прав та “4” за рівнем громадянських свобод, тобто із середнім балом “3,5”. На результатах Грузії (4 – 4), які погіршилися порівняно з 2006 р. (середній бал країни в 2006 р. становив “3”), вочевидь позначилась напружена суспільно-політична ситуація, починаючи з листопада 2007 р. Решта країн СНД мають ще нижчі показники та належать або до “частково вільних”, або до “невільних” країн [5].

Водночас, якщо оцінки розвитку демократичних свобод та інститутів, за якими складаються розглянуті рейтинги, надають більш менш адекватну картину, то сама класифікація країн у рейтингу, відповідно до якої певна кількість балів означає, що країна є “напівдемократичною” або “частково вільною”, виглядає досить умовно, а отже, не повинна викликати зайвих ілюзій. Безумовно, необхідно визнавати наявні успіхи України в розвитку демократичних свобод та інститутів. Але такий оптимізм

має бути поміркованим: не треба забувати, що дрейф у бік авторитаризму, який спостерігається на пострадянському просторі на сьогодні, не дозволяє вважати справжнім “проривом” першість України серед країн СНД за відповідними міжнародними рейтингами.

Група російських дослідників (А. Мельвіль, М. Ільїн, Е. Мелешкина, М. Міронюк, Ю. Полунін, І. Тимофіїв) запропонувала проект “Політичний атлас сучасності” [6]. Дослідники провели рейтингування країн на основі п’яти комплексних індексів, а також класифікацію країн через метод головних компонент. Таджикистан, Вірменія, Грузія і Киргизстан, Росія у цьому рейтингу посідає 27-у позицію та абсолютно чітко розташовується в зоні “високої державності”. У рейтингу країн за зовнішніми та внутрішніми погрозами спостерігаються 2 значні групи – перша складається з 56-и країн, що випробовують дуже серйозні виклики стосовно згаданих погроз. Друга – з 61-ї країни, яким притаманні мінімальні погрози. Дані рейтингу засвідчують, що успішні держави, що забезпечують відносно високий рівень якості життя своїм громадянам та мають умови для демократичного розвитку, є схильними до менших зовнішніх і внутрішніх погроз. Навпаки, для проблемних з погляду безпеки країн скоріше характерні слабка державність, низький рівень якості життя громадян і недостатній рівень демократії. Україна в зазначеному рейтингу посіла 140-е місце та разом із Молдовою, Казахстаном, Естонією, Білорусією, Латвією і Литвою опинилася в зоні низьких погроз. Росія в рейтингу є на 81-у місці, що відповідає розташуванню в так званій “сірій зоні”. У Китаї загрози вищі, у США – нижчі. Серед країн пострадянського простору рейтингом визначені як такі, що стикаються з великими погрозами, Таджикистан, Киргизстан, Азербайджан і Грузія (розташовані в рейтингу в зоні “високих погроз”); з меншими – Узбекистан, Туркменістан, Вірменія (опинилися в “сірій зоні” рейтингу). Значення індексу потенціалу міжнародного впливу становить для України 29. Це досить низький показник, він свідчить про відносно незначний рівень впливу на Україну міжнародної спільноти. У рейтингу якості життя Україна посідає лише 101-е місце, що свідчить про відносно низьку якість життя громадян. Лідерство у цьому рейтингу, як і передбачалося, належить успішним з точки зору розвитку демократії країнам. Зокрема, до таких країн належать: Люксембург, Ірландія, Норвегія, Сан-Маріно, США, Швейцарія, Ісландія, Великобританія, Австралія, Бельгія тощо. На протилежному полюсі рейтингу опинилися Центральнo-Африканська Республіка, Афганістан, Демократична Республіка Конго, Замбія, Бурунді, Чад, Ефіопія, Кенія, Руанда, Гвінея-Біссау. З пострадянських країн Україну за якістю життя випереджають Естонія, Литва і Латвія, Росія, Білорусь; позаду – Вірменія, Казахстан, Грузія, Киргизстан, Азербайджан, Туркменістан, Узбекистан, Молдова і Таджикистан.

Індекс інституційних основ демократії визначається з метою фіксування факту наявності та рівня розвиненості необхідних (хоча самих по собі і не достатніх) підстав і умов для участі громадян у вирішенні питань, що стосуються їх інтересів. Він характеризує міру прискорення запровадження в суспільстві інституційно-процедурних механізмів, які сприяють його демократичному розвитку: конкурентних політичних практик, традицій політичної участі та обмеження виконавчої влади, можливостей для впливу на формування представницької влади, конституційності (“три за правилами”). Застосування конкурентних і представницьких практик протягом тривалого часу, навіть якщо ці практики виникли в рамках недемократичних політичних режимів, а також дотримання

закріплених цими практиками правил сприяє зміцненню відповідних інститутів, формуванню потенційних “точок демократичного зростання”. Цей індекс відрізняється від інших індексів концептуально мінімалістським підходом до демократії. Під час його розрахунку обліковується не ступінь реального впливу громадян на вирішення політичних питань, а лише умови, що забезпечують ефективність такого впливу.

Лідерами рейтингу країн за рівнем інституційних основ демократії є країни зі сталою демократією, з давніми парламентськими традиціями. Україна у цьому рейтингу займає 41-у позицію. За рівнем розвитку інституційних основ демократії вона поступається Литві та випереджає Латвію, Естонію, Вірменію, Молдову, Росію, Азербайджан, Білорусь, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Грузію, Таджикистан і Туркменістан.

Змінні індексу інституційних основ демократії:

1. Характер конкуренції на виборах керівника виконавчої влади.
2. Чинники зміцнення/ослаблення інституційних основ демократії:
  - безперервність демократичної традиції після Першої світової війни;
  - відсутність або підриг конкуренції при формуванні виконавчої влади;
  - неконституційні зміни влади, перевороти, громадянські війни тощо;
  - знаходження на чолі виконавчої влади більше двох термінів підряд;
  - вплив парламенту на формування уряду.
3. Вік безперервної мінімальної електоральної традиції (1945 – 2005 рр.).
4. Характер парламентської конкуренції.
5. Залучення громадян до виборчого процесу.
6. Частка жінок в нижній палаті парламенту країни.

У країн із парламентською формою правління значення індексу інституційних основ демократії кращі, ніж у країн із президентською формою правління (США, Франція), тому країни з президентською формою правління розташовані в рейтингу країн за рівнем інституційних основ демократії позаду країн із парламентською формою правління. Всього до групи політій, що однозначно володіють достатніми інституційними основами для розвитку демократії, належать 30 країн. У 33 країн основ для розвитку демократії явно недостатньо. Країни, що опинилися в рейтингу в надзвичайно обширній “сірій зоні”, дуже різноманітні. Зокрема, серед них є країни, що тяжіють до авторитарного полюса поліції та готові в існуючих режимних обмеженнях набувати хоча би мінімального інституційного досвіду з питань конкуренції і представництва інтересів, а також країни, яким поза сумнівом притаманний демократичний вибір і свої специфічні в контексті демократичного розвитку проблеми. Ці особливості, як і відповідні кореляції між індексами, свідчать про те, що демократичні основи національного розвитку носять історичний характер і складаються з окремої органічної “цегли”, а не конструюються в довільному інституційному дизайні. Демократія не приживається в умовах існування високих погроз, вона практично не пов’язана з міжнародним впливом, але запровадження та закріплення демократичних практик може сприяти покращенню якості життя громадян. Відповідно до результатів досліджень щодо подібності та відмінностей між країнами за допомогою кластерного аналізу на рівні 10 кластерів, Україна належить до групи несамостійних демократичних “клонів” із слабкою державністю і практично без впливу на зовнішнє середовище. Серед таких країн разом із Україною опинилися також Вірменія, Боснія і Герцеговина, Вануату, Гренада, Домініка, Палау, Молдова, Самоа, Тувалу, Україна і інші. Унаслідок розподілу країн за

показниками демократія – державність в 40-кластерному масштабі порівняння визначилася група досить цікавого за складом кластера Сербії, Чорногорії, України і Еквадору. Згадані країни засвідчили готовність пожертвувати сильною державністю на користь невизначених, але, поза сумнівом, демократичних за своїм вектором основ національного розвитку [7].

За даними моніторингу соціетальних змін в українському суспільстві, що проводився у 1992 – 2008 рр. (Е. Афонін, О. Донченко та інші) з метою визначення загальносистемних (латентних) перепетій суспільній трансформації, в Україні з 1994 р. соціальна система мала неодноразові флуктуаційні зміни напрямів суспільного розвитку. Напередодні помаранчевої революції (жовтень 2002 р.) з'явилися якісно нові прояви суспільної свідомості для третини дорослого населення, яке мало сформовану соціетальну ідентичність. Однак станом на січень 2006 р., тобто через рік, що минув після помаранчевих подій, ці молоді “паростки” були вщент зруйновані, хоча чисельність українців із сформованою соціетальною ідентичністю загалом зросла і досягла за середньозваженими показниками майже 50% дорослого населення України. Окрім того, більшість згаданої “свідомої” частини населення на сьогодні посилила свою готовність повернутися до архаїчних засад матеріалістичної соціально-класової свідомості, емоційних солідаристських механізмів суспільної корпоратизації, абстрактно-логічних способів дій і державно-управлінських форм соціального контролю. Отже, успіх нинішніх суспільних реформ є у площині відносин, що складаються між матеріальним та ідеальним, внутрішнім та зовнішнім, соціальним та психічним у людській природі, а конфлікти, що супроводжують суспільні перетворення, зосереджені, насамперед, у соціальних (соціально-політичних, соціально-економічних, соціально-культурних тощо) та психологічних (соціально-психологічних, психо-культурних тощо) відмінностях політико-управлінської еліти і українського суспільства. Головний результат досліджень можна узагальнено охарактеризувати як подальше повільне, але неухильне зростання рівня сформованості психологічних передумов для становлення в Україні авторитарного режиму [8].

У межах тем дисертаційних робіт, затверджених кафедрою політології Національної академії державного управління при Президентові України (далі – НАДУ) у 2004 р., докторантом О. Крюковим і здобувачем С. Сибиряковим за загальним науковим керівництвом професора, доктора соціологічних наук Е. Афоніна, було розроблено програму опитування для визначення соціального та соціально-психологічного портретів призначених після помаранчевої революції голів райдержадміністрацій. У квітні – травні 2005 р. кафедрою політології спільно з Інститутом підвищення кваліфікації керівних кадрів НАДУ, відповідно до згаданої програми методом анкетного інтерв'ю, опитано 439 респондентів, представлених із усіх областей України, зокрема: 399 чоловіків (91,3%) і 38 жінок (8,7%) віком від 24 до 59 років (середній вік – 45 років); 398 українців (91,7%), 20 росіян (4,6%) 16 інших національностей (3,6%); 394 з повною (90,8%) і 20 з базовою (4,6%) вищою освітою, 16 із вченим ступенем (3,7%) [9]. На підставі даних опитування відповідно до шістьох шкал соціально-психологічних характеристик суспільства складено соціальний та соціально-психологічний портрет новопризначених голів райдержадміністрацій (далі – РДА) [10].

1. Шкала екстраверсія/інтроверсія – установка на світосприйняття (готовність, схильність суб'єкту до сприйняття явищ зовнішнього/внутрішнього світу). Ця характеристика є базовою для складання матеріалістичної чи ідеалістичної картини світу (табл. 2).

Таблиця 2

Характеристика	Суспільство	Голови РДА
Екстраверсія	19,3	41,5
Інтроверсія	27,9	8,2
Амбівалентність	52,8	50,3

2. Шкала емоційність/прагматичність – засоби світосприйняття (людина, за П. Сорокіним, – істота чуттєва/мисляча). Це чи не найважливіша з характеристик, що характеризувала жертвовну (“солідаристську”) сутність радянської людини (табл. 3).

Таблиця 3

Характеристика	Суспільство	Голови РДА
Емоційність	14,6	14,1
Прагматичність	20,8	16,4
Амбівалентність	64,6	69,5

3. Шкала ірраціональність/раціональність – форма світосприйняття (сприйняття цілісно – гештальтом, єдиним і неподільним чином/по частинах – дискретно, у деталях). Для “постмодернового” західноєвропейського суспільства характерний вислів: “слона треба їсти по частинах” (табл. 4).

Таблиця 4

Характеристика	Суспільство	Голови РДА
Ірраціональність	12,2	0,7
Раціональність	26,4	64,9
Амбівалентність	61,4	34,4

4. Шкала інтуїтивність/сенсорність – спосіб світосприйняття (абстрактно-логічний/конкретно-чуттєвий). Це єдина шкала, що різнить на сьогодні між собою поведінку українців і росіян. Отже, на сьогодні як ніколи українцям притаманна поведінка, що її характеризує вислів: “не помацаю – не повірю” (табл. 5).

Таблиця 5

Характеристика	Суспільство	Голови РДА
Інтуїтивність	8,1	72,7
Сенсорність	12,9	6,4
Амбівалентність	79,1	21,0

5. Шкала екстернальність/інтернальність – локус-контроль (схильність суб'єкту приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім/внутрішнім силам). Це один із найважливіших показників, що вказує на розвиненість механізмів соціального контролю/самоконтролю (табл. 6).

Таблиця 6

Характеристика	Суспільство	Голови РДА
Екстернальність	7,8	8,4
Інтернальність	22,5	47,6
Амбівалентність	69,7	44,0

6. Шкала ексекутивність/інтенціональність – гендер (жіноча/чоловіча соціокультурна стать, або традиційно віднесена до жінки чи до чоловіка соціальна роль). Архетипом цієї соціальної поведінки є, за визначенням дослідників, “зв’язок із зовнішнім світом”, який, власне, й мотивував шукачів пригод зі старої Англії на пошук Нового світу, що ним стали землі США (табл. 7).

Таблиця 7

Характеристика	Суспільство	Голови РДА
Ексекутивність	12,1	2,1
Інтенціональність	17,4	78,8
Амбівалентність	70,5	19,1

Аналіз стану сформованості вищезазначених якостей у новопризначених голів РДА свідчить, що з шести найважливіших характеристик нової соціально-психологічної сутності сформованими (такими, що мають шанс на відтворення) виявилися лише три: раціональність, інтернальність, інтенціональність. Одержаний результат відображає пасіонарність, яка найбільшою мірою відбивається в характеристиці інтенціональності (для голів РДА становила 78,8%). Вона суттєво перебільшила показник цієї характеристики в ядрі свідомої частини українського суспільства, який наприкінці 2002 р. (напередодні “помаранчевої революції”) дорівнював 17,4%. Можливо тому найактивніші і віддані з них стали сприятливим середовищем для добору (рекрутування) новопризначених голів РДА, 38,9% з яких були рекомендовані “впливовою особою”.

Водночас нинішній стан соціально-психологічних якостей новопризначених голів РДА відображає їх транзитивність. Згаданим керівникам все ще притаманні такі риси, як: екстраверсія (41,5%), яка ніби блокує свідомість нових керівників і позбавляє їх змоги оцінити всю повноту вагомості людського і, зокрема, психологічного чинника у справі реформ. Після призначення на керівні посади вони перестають “чути” голос “знизу”. Показник інтуїтивності новопризначених голів РДА дорівнює 72,7%. Він свідчить про абстрактні способи дій керівників, які віддаляють їх від нинішніх динамічно змінних суспільних реалій. Не є

притаманними керівникам дії за принципом “не помагаю – не повірю”, які характерні для більшості українського суспільства. Дослідження в межах згаданої вище програми опитування довели, що єдиною на сьогодні шкалою, яка різнить росіян і українців між собою за психологічними характеристиками, є шкала екстраверсії/інтроверсії. Якщо українській спільноті характерна сенсорність, то російський – інтуїтивність. Водночас психологічні якості російського загалу багато в чому залишаються незмінними і такими, що характеризують психологічний простір колишнього радянського суспільства.

Також у межах зазначеної програми за допомогою оригінальної методики “кольорових переваг” професора Е. Афоніна одержані дані, які переконливо свідчать про вплив консервативно-авторитарної субкультури на психокультурну ситуацію в середовищі новопризначених голів РДА. Окрім того, ці дані дають підстави стверджувати, що притаманні новопризначеним головам РДА соціально-психологічні стереотипи є тим фактором, який на сьогодні загалом нівелює “регіональний” реформаторський курс країни. Іншими словами, сподівання, покладені на нову регіональну владну еліту, яка б мала сприяти проведенню суспільних реформ, їх активному розгортанню на регіональному та муніципальному рівнях, не справдилися [11]. Результати опитування деяких категорій громадян через дію певних соціально-демографічних чинників (наявність вищої освіти; належність до категорії громадян у віці від 30 років і старше; належність до етнічних росіян, з їх схильністю до звичаїв і традицій) значно відрізняються від результатів опитування більшості інших виборців українського суспільства. Отже, цікаво розглянути прискіпливіше вплив згаданих соціально-демографічних чинників на відповіді під час опитування нових керівників районних адміністрацій. Аналіз результатів опитування керівників довів, що вплив перших двох чинників (наявність вищої освіти, належність до категорії громадян у віці від 30 років і старше) на них значніший, ніж вплив третього чинника. Зокрема, згідно з даними опитування, етнічні росіяни становлять лише 4,6% районних керівників, повну вищу освіту мають 90,8% районних керівників і ще 3,7% мають вчений ступінь. Середній вік опитаних керівників дорівнює 45,1 років, що також істотно вплинуло на результат.

Те, що прагматизму та надії на власні сили у нових керівників менше ніж загалом у населення, можна пояснити тим, що значна частина керівників сформувалася як особистості за радянських часів, коли такі якості, як прагматизм та надія на власні сили, не виховувалися і не заохочувалися. Доцільно зазначити, що багато голів РДА почали кар’єру керівників ще під час існування СРСР. При цьому більшість нових голів РДА – вихідці з села (53%) або невеликого міста (37,1%), їх життя було пов’язано з сільським господарством. Незважаючи на те, що більшість з них на цей час проживає в невеликих містах, їх сільське походження позначилося на ментальності. Дослідження підтверджує дані стосовно соціально-психологічних змін у пострадянському суспільстві і насамперед факт зростання ролі психологічного фактора. У цьому контексті доречно наголосити, що в умовах сучасних трансформацій вищою метою суспільного розвитку стає конкретна людина з її реальними життєвими інтересами, а не абстрактний робітничий колектив або держава загалом як було раніше. Кардинально змінюється і відношення людей до символів, які в умовах втілення нових особистих якостей набувають значення чинника, що істотно впливає на свідомість, діяльність і поведінку людей. Зокрема, Державний прапор України як офіційний символ суверенності держави, що покликаний формувати патріотичні почуття, впевненість громадян у майбутньому

своєї держави, свідчити іншим країнам прагнення громадян держави до найкращого майбутнього, має відповідати зазначеним вимогам для виконання організуючої ролі, забезпечення стимулюючої та надихаючої сили для позитивного розвитку суспільства. Для Державного прапора України ухвалено зразок, який використовувався князем Володимиром Хрестителем. Блакитна верхня смуга на прапорі, згідно зі слов'янськими традиціями символізує Волю, жовта нижня – Мудрість. До того ж, поєднання саме такого розташування кольорів на Державному прапорі України, відповідно до китайських національних вчень, трактується як прогресуючий занепад, нещастя (синій колір символізує Небо, а жовтий – Землю). Отже, у світосприйнятті більш як одного мільярда населення Землі піднятий над Україною жовто-блакитний прапор, образно кажучи, позначає те місце на планеті, де люди проголосили панування “Закону Занепаду”. Набуває актуальності питання приведення у відповідність державних символів вдосконаленням якостям українського суспільства, що стимулює ініціативи політичних авторів української суспільної історії переглянути вимоги до зразка головного національного символу України – Державного прапору, затвердженого ст. 20 Конституції України та Постановою Верховної Ради України “Про Державний Прапор України” № 2067-ХІІ від 28.01.1992 р. [12]. Зокрема, пропонується протилежне розташування цих самих кольорів, що розуміється як найбільш гармонічне поєднання Неба і Землі, чоловічого і жіночого і має прямо протилежне трактування – Щастя. Прийняття законопроекту забезпечить адекватне сприйняття національного символу України та сприятиме покращенню іміджу країни на міжнародній арені. Новий порядок викладення кольорів смуг на полотнищі Прапора цілком відповідатиме ліберально-демократичній традиції, яка наростає в суспільстві з розвитком процесів демократизації. Йдеться про перехідний стан розвитку суспільства, в якому панує системна криза. Криза впливає на всі суспільні інститути, що спонукає громадян до пошуку основ безпеки, захищеності від негативного впливу в практично незмінних національних традиціях.

Національні традиції, власне, і стають тим інструментом, який допомагає людям орієнтуватися в складних умовах сучасності практично в усіх галузях: чи йдеться про проблеми охорони здоров'я, які медична наука в період кризи не може ефективно вирішувати; чи про проблеми сільського господарства, яке також враховує традиційне прогнозування; чи про будь-які інші проблемні сфери суспільного життя, що потребують врегулювання. Транзитивний стан українського суспільства, вплив світової фінансової кризи практично на всі суспільні відносини та галузі життя спонукала авторів законодавчої ініціативи до пошуку загальнолюдських об'єднуючих архетипів. У контексті такого пошуку вважаємо доречним звернення до праці “Канон змін” або в менш точному, але відомішому перекладі “Книги змін” (“І Цзін”, друга назва “Чжоу і”), яка належить до найвеличніших і найзагадковіших творів людства [13]. “Канон змін” визнається культурологією творінням Надлюдина, в якому зафіксовано в особливих символах і знаках таємниці Всесвіту. Вагомість цієї праці є зрозумілою не тільки носіями синоєрогліфічної культурної традиції в країнах Далекого Сходу та Південно-Східної Азії, а також науковою елітою країн Заходу. З огляду на це, доречно нагадати про законодавчу ініціативу народного депутата України О. Антіпова, що вніс в установленому порядку до Верховної Ради України законопроект “Про Державний Прапор України”, розроблений в співавторстві з автором цього дослідження. На думку авторів, реалізація законопроекту в сучасних умовах дасть

змогу привести національний символ України у відповідність до нової сутності українського суспільства [14].

Висновки

Сучасна великомасштабна трансформація соціального буття змінює соціальні цінності, індивідуальні орієнтації, норми діяльності та поведінки людей, особливого значення набуває ефективне нормативно-правове упорядкування процесів суспільного розвитку. Результати згаданих досліджень свідчать, що починаючи з кінця 2003 р. психотип українця стрімко зазнає змін. І хоча процес цих змін загалом не є лінійним (має своєрідні “приливи” і “відливи”), все ж таки є підстави стверджувати, що в пострадянській свідомості українців на зміну матеріалістичної картини миру з її войовничою соціально-класовою і атеїстичною позицією йде гуманістична життєстверджуюча психологія особи. Як наслідок психокультурних зрушень, що відбуваються в пострадянському українському суспільстві, змінюється й механізм єднання людей в суспільному організмі. Замість колись властивого радянському суспільству солідаристського механізму і закладеного в його основі “відчуття жертвенності регіональний” з’являється механізм консенсусу – суспільного договору. Згадані фактори зумовлюють підвищення ролі та значення громадянської культури, цілеспрямований вплив її цінностей на процес трансформації суспільних відносин і нового ставлення до політики, громадянських цінностей, ідеології, національного характеру, а також вимагають створення основи для вдалої політичної діяльності в межах правового поля на сучасному етапі розвитку демократії в Україні.

Формування громадянської демократичної держави неможливе без формування громадянської культури. Криза, яку переживає країна, не тільки економічна, а й політична, моральна та громадянська. Духовне оздоровлення суспільства є вагомим чинником подолання цієї кризи.

Література

1. Linz J. Toward Consolidated Democracies / J. Linz, A. Stepan // Journal of Democracy [Text]. — 1996. — Vol. 7. — № 2. — P. 18.
2. Латигина Н. А. Передумови демократизації суспільства: основні підходи / Н. А. Латигина // Персонал [Текст]. — 2005. — № 3. — С. 15—19.
3. Freedom House: Nations in Transit —2007 — Ukraine [Electronic resource] // Access mode : http://www.freedomhouse.hu/images/fdh_galleries/NIT2007final/nit-ukraine-web.pdf.
4. Freedom House: Nations in Transit —2008 — Ukraine [Electronic resource] // Access mode : http://www.freedomhouse.hu/images/fdh_galleries/NIT2008/NT-Ukraine-final.pdf.
5. Freedom House: Freedom in the World — 2008. Map of Freedom in the World [Electronic resource] // Access mode : <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2008>.
6. Мельвиль А. Ю. Политический атлас современности / А. Ю. Мельвиль // Полис [Электронный ресурс]. — 2006. — №5. — Режим доступа : <http://www.politstudies.ru/fulltext/2006/5/2.htm>.
7. Мельвиль А. Ю. Опыт классификации стран / Мельвиль А. Ю., Ильин М. В., Мелешкина Е. Ю. [и др.] // Полис [Электронный ресурс]. — 2006. — № 5. — Режим доступа : <http://www.politstudies.ru/fulltext/2006/5/3.htm>.

8. Афонін Е., Донченко О., Антоненко В. Психокультура України: “помаранчевий перехід” / Е. Афонін, О. Донченко, В. Антоненко // Соціальна психологія [Текст]. — 2006. — № 4. — С. 77—93.

9. Програма опитування, розроблена в рамках тем дисертаційних робіт, які виконуються на кафедрі політології НАДУ докторантом О. І. Крюковим і здобувачем С. О. Сибіряковим за загальним науковим керівництвом професора, доктора соціологічних наук Е. А. Афоніна [Електронний ресурс] // Режим доступу : www.academy.gov.ua.

10. Афонін Е. А. Соціальний та соціально-психологічний портрет новопризначених голів райдержадміністрацій / Е. А. Афонін // Ефективність державного управління та управлінських кадрів в умовах змін [Текст] : зб. наук. пр. / за заг. ред. І. Розпугенка. — К. : НАДУ, 2005. — С. 137—156.

11. Афонін Е. А. Цвет и психика = Color and Psyche / Е. А. Афонін // Аэропорт [Текст]. — 2006. — № 1. — С. 52 — 55.

12. Про Державний прапор України [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України // Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2067-12>.

13. Щуцкий Ю. К. Китайская Классическая Книга Перемен И-Цзин [Электронный ресурс] // Режим доступа : http://lib.ru/POECHIN/i_ching_shucky.txt.

14. Антіпов О. М. Проект Закону про Державний Прапор України [Електронний ресурс] / О. М. Антіпов, Е. А. Афонін, С. О. Сибіряков [та ін.] // Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=30519.

S. Sybyriakov

THE CIVIL CULTURE OF PUBLIC SERVANTS IN THE FORMATION OF CONSOLIDATED DEMOCRACY IN UKRAINE

The civil culture of public servants in Ukraine is considered. The comparative analysis of democracy development in Ukraine and other countries is conducted.

Key words: democracy, civil culture, public servants, society.